

Przeszłość społeczna
Próba konceptualizacji

PUBLIKACJA PRZYGOTOWANA
PRZEZ KOMISJĘ ANTROPOLOGII PRADZIEJÓW I ŚREDNIOWIECZA
DZIAŁAJĄCĄ PRZY KOMITECIE NAUK PRA- I PROTOHISTORYCZNYCH PAN

KOMITET REDAKCYJNY:
ARKADIUSZ MARCINIAK — PRZEWODNICZĄCY
JAN MICHAŁ BURDUKIEWICZ
DOROTA CYNGOT
HANNA KOWALEWSKA-MARSZAŁEK
FRANCISZEK M. STĘPNIOWSKI
STANISŁAW TABACZYŃSKI
ANNA ŻALEWSKA

Przeszłość społeczna

Próba konceptualizacji

Redakcja: Stanisław Tabaczyński, Arkadiusz Marciniak,
Dorota Cyngot, Anna Zalewska

Wydawnicwo Poznańskie • Poznań 2012

© Copyright by Autorzy, 2012
© Copyright by Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o., Poznań 2012

Redakcja: Roman Bąk

Projekt okładki: Teresa Murak, Dariusz Wyczółkowski
Rzeźba: Teresa Murak, Chrystus Pantokrator 2010, Centrum Rzeźby Orońsko;
materiał: żeliwo, piasek; wym. średnica 2 m
Fotografia: Dariusz Zgutka

Komputerowe opracowanie okładki: Jacek Dudek

Praca współfinansowana ze środków PAN – Komisji Archeologicznej przy Oddziale Poznańskim PAN oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Niniejszy projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej (Program Kultura 2007-2013). Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

The project has been funded with support from the European Commission („Culture” 2007-2013). This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

DG Edukacja i Kultura

Program „Kultura”

professional
practices &
public outreach

ISBN 978-83-7177-791-2

Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o.
ul. Fredry 8, 61-701 Poznań,
Sekretariat: tel. +48 61 853-99-10, faks +48 61 853-80-75
Dział handlowy: tel. +48 61 852-38-44
<http://www.wydawnictwopoznanskie.com>
e-mail: sekretariat@wydawnictwopoznanskie.com

KRZYSZTOF NOWICKI, KAZIMIERZ LEWARTOWSKI

Archeologia egejska

Pojęcie archeologii egejskiej, używane w ten sam sposób w nauce polskiej i światowej (ang. *Aegean archaeology*; fr. *archéologie égéenne*; niem. *Ägäische Archäologie*, wł. *archeologia egea*), tradycyjnie obejmuje kultury powstałe w epoce neolitu i brązu na terenie Grecji lądowej na południe od linii Olimpu, na Krecie i wyspach Morza Egejskiego. Na tym obszarze w epoce brązu istniały trzy zespoły kultur: cykladzkich na Wyspach Cykladzkich, helladzkich na lądzie greckim (z których pod koniec środkowego okresu epoki brązu wyłania się kultura mykeńska) oraz kultura minojska na Krecie. W kategoriach chronologii bezwzględnej początek epoki brązu przypada na lata ok. 3100 p.n.e., natomiast koniec – na ok. 1075-1050. Z wszystkich obszarów europejskich kultury egejskie wykazują najstarsze, najsilniejsze i nieprzerwane wpływy cywilizacji rozwijających się od początku neolitu na Bliskim Wschodzie i w Egipcie. Niewątpliwie pod wpływem tych kontaktów najpierw na Krecie (początek drugiego tysiąclecia p.n.e.), później również na lądzie greckim (połowa drugiego tysiąclecia p.n.e.), powstały scentralizowane struktury polityczne, których charakterystyczną cechą były pałace. Ostateczne załamanie tych struktur, ok. 1200 roku p.n.e., kończy długi okres rozwoju cywilizacji minojskiej i mykeńskiej i rozpoczyna okres niepokoju oraz braku stabilności osadniczej. Od drugiej połowy XI wieku p.n.e. mamy do czynienia z przeżywaniem się ostatnich form kultur brązowych i początkiem formowania nowych struktur społecznych i politycznych, które staną się podstawą rozwoju Grecji w okresie archaicznym i klasycznym. Jednym z pierwszych materialnych przejawów tej nowej fazy, następującej po epoce brązu, jest ceramika protogeometryczna. Zakres topograficzny archeologii egejskiej ulega zmianom w zależności od rozprzestrzeniania się kultur egejskich, obejmując w późnym okresie epoki brązu cały basen Morza Egejskiego wraz z wybrzeżami Anatolii, ale z wyłączeniem wybrzeży Macedonii i Tracji. Kwestią dyskusyjną i umowną jest włączenie do zakresu archeologii egejskiej kultury Troi, reprezentującej wprawdzie zespół anatolijski, jednak poprzez eposy homerowe i historię badań związanej także z kręgiem egejskim.

Archeologia egejska ma charakter pradziejowy, ponieważ z epoki brązu w Grecji nie pochodzą żadne źródła pisane zawierające informacje o charakterze historycznym. Chociaż powstały wtedy w Grecji różne rodzaje pisma, z których tylko jedno, Linearne B, zostało do tej pory odczytane, to zachowane, głównie na tabliczkach glinianych, teksty zawierają niemal wyłącznie różnego rodzaju spisy inwentarzowe, nie dając żadnych informacji na temat dziejów kultur egejskich. Studia nad tymi tekstami stanowią natomiast bardzo istotne uzupełnienie badań archeologicznych, pozwalając na lepsze zrozumienie organizacji państw mykeńskich, ich gospodarki oraz niektórych aspektów religii.

Dzieje archeologii egejskiej otwierają prace wykopaliskowe przeprowadzone przez Ferdinanda A. Fuqué na Wyspach Cykladzkich (Santoryn, Thera 1867). Wyprzedziły one nieco odkrycie pierwszych grobów mykeńskich na Rodos (1868, Alfred Biliotti) oraz prowadzone z wielkim rozmachem badania Heinricha Schliemanna w Troi (1870) i Mykenach (1874) oraz, jeszcze później, wykopaliska Brytyjskiej Szkoły w Fylakopi na Melos (1896), Arthura Evansa w Knossos i Luigi Perniera w Faistos na Krecie (od 1900). W rozwoju archeologii egejskiej najważniejszą rolę odegrali badacze z Grecji, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Niemiec, Francji, Włoch i Szwecji. Spośród licznych wybitnych uczonych można wymienić Christosa Tsountasa, Stephanosa Xanthoudidisa, Spiridona Marinatosa, Alana J.B. Wace'a, Arthura Evansa, Harriet Boyd, Johna Pendlebury'ego, Carla Blegena, Fernanda Chapouthiera, Luigi Perniera czy Axela Perssona, których badania miały miejsce przed II wojną światową. Od tego czasu archeologia egejska ewoluowała, od badań prowadzonych na największych stanowiskach, jak cytadele, pałace, cmentarzyska grobów tolosowych czy komorowych, ku zainteresowaniu także mniejszymi ośrodkami, pozwalającymi na lepsze poznanie życia społeczeństw egejskich. Temu też celowi służą liczne badania powierzchniowe stanowiące obecnie istotny składnik archeologii egejskiej, zwłaszcza na lądzie greckim (Messenia, Argolida, Koryntia, Beocja), na Krecie (Lasithi, Mesara, Sfakia, Kavousi, Vrokastro i Knossos), a także na Cykladach (Milos i Kea) czy na Kytherze. Jednak brak greckiego odpowiednika Archeologicznego Zdjęcia Polski powoduje, że prowadzone są one niesystematycznie, pod postacią osobnych projektów, według różnych założeń i różnymi metodami, co nie pozwala na osiągnięcie zwartego i spójnego obrazu, niemniej dostarcza ogromnej ilości nowego materiału źródłowego i znacznie poszerza znajomość przeszłości archeologicznej Grecji.

Na bardzo dużą liczbę prowadzonych rokrocznie prac wykopaliskowych składają się przede wszystkim liczne badania ratownicze, wymuszone ekspansją inwestycji na nowe obszary i znacznie skromniejsza liczba wykopalisk badawczych. Przyrost wiedzy zawdzięczmy jednak głównie tym drugim, ponieważ pierwsze prowadzone są przez urzędy konserwatorskie bardzo szczupłymi siłami, co przeważnie nie pozwala ani na precyzję ani na stworzenie zadowalającej dokumentacji a, co gorsza, publikacje tych prac ograniczone są zazwyczaj do bardzo krótkich raportów. Generalnie słabością

archeologii Grecji jest niewspółmiernie mała do liczby prowadzonych prac wykopaliskowych liczba publikacji.

Wśród obecnych obszarów zainteresowań archeologii egejskiej szczególne miejsce zajmuje debata nad charakterem i rolą centrów pałacowych, związana z brakiem widocznej ikonografii władców, systemem religii, funkcją sztuki pałacowej, powiązaniami z innymi kulturami wschodniego i centralnego basenu Morza Śródziemnego (zwłaszcza Egiptem, Syrią, Wielką Grecją), Bałkanów i Europy Centralnej. W ostatnich dziesięcioleciach uczyniony został ogromny postęp w zrozumieniu procesów następujących po upadku państw mykeńskich i kształtowaniu się świata greckiego w tak zwanych „wiekach ciemnych”, oddzielających cywilizację epoki brązu od okresu „historycznego” (symbolicznie datowanego na pierwsze igrzyska – rok 776 p.n.e.). Społeczeństwo, jego organizacja i zmiany na przestrzeni epoki brązu, oraz gospodarka i jej ewolucja, to kolejne obszary badawcze zajmujące ważne miejsce we współczesnej archeologii egejskiej. Dużo uwagi poświęca się też rekonstrukcji procesu rozprzestrzeniania gospodarki rolniczej na obszary egejskie oraz historii eksploatacji i osadnictwa na wyspach egejskich, które wydają się znacznie wcześniejsze, niż do tej pory sądzono. Szczególne miejsce zajmuje kwestia datowania wybuchu wulkanu Santoryn. Tradycyjna data archeologiczna ok. 1500 p.n.e. jest przeciwstawiana dacie ok. 1610 p.n.e. uzyskanej różnymi metodami nauk przyrodniczych (zwl. *wiggle-matching* – datowanie metodą węgla radioaktywnego z osobna każdego z pierścieni wzrostu rocznego fragmentu pnia oliwki pogrzebanej przez opadający popiół wulkaniczny, a następnie poddanie wyników analizie statystycznej), która wydaje się coraz bardziej prawdopodobna. Ustalenie pewnej chronologii bezwzględnej wybuchu wulkanu Santoryn ma istotne znaczenie dla chronologii kultur wschodniego basenu Morza Śródziemnego, ze względu na ich bliskie powiązania z kulturami egejskimi i istnienie wielu synchronizmów między nimi. Podwyższenie daty wybuchu pociągnąć zatem musi za sobą rewizję chronologii nie tylko egejskiej, lecz także egipskiej, syryjskiej itd.

W Polsce badaniami nad kulturami egejskimi zajmują się głównie dwa ośrodki: Zakład Archeologii Antycznej IAE PAN oraz Zakład Archeologii Egejskiej IA UW. Pełen cykl archeologii egejskiej nauczany jest jedynie w Instytucie Archeologii UW. Od roku 1994 przy Zakładzie Archeologii Antycznej IAE PAN wydawane jest anglojęzyczne czasopismo poświęcone archeologii egejskiej: „*Aegean Archaeology*”.

BIBLIOGRAFIA

Seria *Aegaeum* (*Annales d'archéologie égéenne de l'Université de Liege*), Liege.

Cherry J.F., Margomenou D., Talalay L.E.

2005 *Prehistorians Round the Pond: Reflections on Aegean Prehistory as a Discipline. Papers presented at a Workshop held in the Kelsey Museum of Archaeology, March 14-16, 2003*, Ann Arbor [Kelsey Museum Publication 2].

Cline E. (red.)

2010 *Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, Oxford University Press

Cullen T. (red.)

2001 *Aegean Prehistory. A Review*, Boston [„American Journal of Archeology Supplement” 1].

Shelmerdine C. (red.)

2008 *Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age*, Cambridge University Press.